

Prof. dr hab. Marek Żmigrodzki
Wydział Politologii
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin

Recenzja
pracy doktorskiej mgra Marcina Łukaszewskiego
pt. „Efektywność systemów politycznych demokratycznych mikropaństw
 europejskich na przełomie XX i XXI wieku”

Temat pracy

Systemy polityczne mikropaństw to temat stosunkowo rzadko poruszany w polskiej nauce. Autorzy, o ile podejmują się analizy funkcjonowania tych organizmów politycznych, skupiają się głównie na ich statusie prawnomiędzynarodowym bądź na określeniu ich mianem raju podatkowego i wynikających z tego konsekwencjach. Poza rzadkim dostrzeganiem tych państw w analizach naukowych, warto wspomnieć o dość częstym pomijaniu tych organizmów politycznych w danych statystycznych i różnego rodzaju analizach o charakterze komparatystycznym.

Długoletnie pomijanie systemów politycznych europejskich mikropaństw jako przedmiotu badań, w nauce polskiej zostało przełamane w 2007 i 2008 roku, kiedy to nakładem Wydawnictwa Sejmowego ukazały się dwie publikacje autorstwa Przemysława Osóbki, kolejno: „Parlamenty Andory, Liechtensteinu, Monako i San Marino” oraz „Systemy konstytucyjne Andory, Liechtensteinu, Monako, San Marino”. Monografie odnoszące się do systemów politycznych dwóch z tych państw zostały wydane wcześniej ponad pół wieku wstecz: w 1932 r. „Ustrój państwowy Rzeczypospolitej San Marino” (autorstwa Witolda Łucjana Langroda), a w 1914 r. „Studium nad prawem politycznym Księstwa Monaco według Konstytucji z r. 1911 z porównawczym uwzględnieniem ustaw konstytucyjnych innych państw” (autor: T. Nusbaum-Hilarowicz). Warto jeszcze wspomnieć o monografii autorstwa Marka Śmigasiewicza wydanej w 1999 roku („System polityczny księstwa Liechtenstein”). Dopiero w latach 90. dostrzeżono w nauce polskiej Andorę jako specyficzny podmiot prawnomiędzynarodowy („Andorski wymiar sprawiedliwości a europejski system ochrony praw człowieka”, Toruński Rocznik Praw Człowieka i Pokoju 1996, z.4,

Toruń 1998; „Przeoczone narodziny państwa-podmiotu. O ewolucji prawnomiędzynarodowego statusu Andory”, Zeszyty Naukowe WSP. Nauki Prawne, z.I, Olsztyn 1998). Podjęcie tematu podmiotowości prawnomiędzynarodowej wszystkich czterech państw stanowiących przedmiot dysertacji doktorskiej miało miejsce w 1971 roku, kiedy to Polski Instytut Spraw Międzynarodowych opublikował monografię B. Sikorskiej zatytułowanej „Sytuacja prawnomiędzynarodowa europejskich państw karłowatych”.

W literaturze zagranicznej mikropaństwa europejskie stanowiły przez lata przedmiot zainteresowania przede wszystkim ze względu na wspomniany wyżej status, nie zaś ze względu na specyfikę systemu politycznego. W ostatnich kilkunastu latach ukazały się jednak publikacje podejmujące tę problematykę.

Zarówno w polskiej jak i zagranicznej literaturze zauważalna jest luka, której próbą wypełnienia zdaje się być przedłożona do recenzji dysertacja doktorska. Stąd z uznaniem należy podejść do wyboru tematu pracy. Przedmiotem dysertacji Autor uczynił efektywność systemów politycznych czterech mikropaństw europejskich: Andory, Liechtensteinu, Monako i San Marino.

Doktorant ograniczył swoją analizę do przełomu XX i XXI wieku, co wydaje się zasadne, w szczególności w odniesieniu do zmian demokratycznych, które zostały zapoczątkowane w przypadku Andory w latach 80. ubiegłego stulecia, a w przypadku Monako w pierwszych latach obecnego stulecia. Zakreślenie cezury czasowej na okresie niespełna 40 lat wydaje się być adekwatne do poznania przemian, do jakich doszło w Andorze, Liechtensteinie, Monako i San Marino. Okres ten jest wystarczający do porównania i oceny konsekwencji postępujących przemian w ramach rzeczywistości politycznej.

Autor dysertacji wyłączył z przedmiotu analiz najmniejsze państwo świata – Watykan, poprzez dodanie do tematu pracy wskazującego jej przedmiot („mikropaństwa europejskie) przymiotnika „demokratyczne”. Ten zabieg należy ocenić pozytywnie nie tylko ze względu na niedemokratyczny charakter watykańskiego ustroju, ale przede wszystkim ze względu na specyfikę systemu politycznego tego państwa, które zbudowane zostało na zasadach państwa

patrymonialnego i wyznaniowo-hierokratycznego (tj. rządu kapłanów), a samo pozostaje ostatnią na kontynencie europejskim monarchią absolutną.

Przedstawiona do recenzji praca ma charakter wybitnie politologiczny, gdyż jej przedmiotem jest analiza efektywności systemów politycznych. Systemy polityczne, jako całokształt instytucji politycznych i wzajemnych stosunków między nimi, są jedną z podstawowych kategorii stanowiących przedmiot zainteresowania politologów, stąd oceniana dysertacja doktorska może stanowić podstawę nadania stopnia naukowego w zakresie dyscypliny nauki o polityce.

Teza i hipotezy badawcze

Cel badań przeprowadzonych przez Autora dysertacji został określony bardzo szeroko. Z jednej strony podjął się On próby zdiagnozowania obecnego stanu rzeczy poprzez ukazanie funkcjonowania systemów politycznych czterech mikropaństw europejskich. Z drugiej strony Autor przedstawił tezę, wedle której systemy polityczne omawianych państw są wysoce efektywne (s. 15). Poza powyższymi, doktorant podjął się próby weryfikacji dwóch hipotez. Pierwsza z nich, odnosząca się wprost do przedstawionej tezy, wysoką efektywność systemów politycznych demokratycznych mikropaństw europejskich tłumaczy wysoką otwartością tych państw na procesy demokratyzacyjne, integracyjne i globalizacyjne (s. 15). Z kolei w przypadku drugiej hipotezy, Autor założył, że instytucje polityczne wykształcone w procesie dziejowym stały się elementami tożsamości mieszkającej tam ludności, co mogło mieć swój skutek w wysokiej efektywności systemów politycznych tych państw (s. 15-16).

Autor podporządkował tezie i hipotezom badawczym odpowiednie pytania badawcze, wśród których szczególnie istotne dla założeń badawczych zdają się być następujące: „W czym przejawia się specyfika systemów politycznych tych państw?”; „Czy systemy polityczne demokratycznych mikropaństw europejskich pozwalają na realizowanie interesów grup społecznych funkcjonujących w tych państwach?” (s. 16). Z kolei spośród 7 celów szczegółowych (s. 16) najważniejsze wydają się być: „wskazanie i przeprowadzenie krytycznej analizy funkcjonujących w nauce sposobów definiowania pojęcia efektywności”; „określenie kryteriów efektywności systemów politycznych w warunkach demokratycznego państwa prawnego” oraz „określenie

warunków efektywności poszczególnych czterech demokratycznych mikropaństw europejskich”.

Potwierdzeniu tezy, weryfikacji słuszności postawionych hipotez oraz sformułowania odpowiedzi na pytania badawcze podporządkowany został wybór metod i technik badawczych. Ich wybór należy ocenić bardzo pozytywnie. Autor posłużył się: metodą porównawczą, analizą prawnoinstytucjonalną, metodą historyczno-genetyczną oraz analizą systemową. Określenie metody komparatystycznej mianem najważniejszej dla realizacji postawionych we wstępie celów wydaje się być uzasadnione, w szczególności, jeśli zwrócimy uwagę na konstrukcję drugiego, trzeciego, czwartego i piątego rozdziału, które stanowią próbę analizy poszczególnych elementów systemu politycznego każdego z czterech demokratycznych mikropaństw europejskich i odniesienie się przedstawionych tam warunków do standardów efektywnego systemu politycznego, które określone zostały w pierwszym rozdziale, a czego skutkiem z kolei jest treść rozdziału szóstego. Analiza systemów politycznych nie może zostać poczyniona z pominięciem metody prawnoinstytucjonalnej i analizy systemowej. Pozytywnie należy ocenić skorzystanie z metody genetycznej (tj. jednej z metod historycznych), której uzasadnienie znajduje zakreślenie cezury czasowej na niespełna czterdziestolecie przełomu XX i XXI wieku.

Autor dysertacji poza gromadzeniem i selekcją materiału badawczego pochodzącego z analizy norm prawnych (w tym norm spoza katalogu prawa stanowionego w przypadku San Marino), innych dokumentów, literatury i prasy (w tym literatury i prasy w językach angielskim, francuskim, niemieckim, katalońskim i włoskim) skorzystał też z analizy przygotowanego przez siebie kwestionariusza wywiadu standaryzowanego skierowanego do parlamentarzystów wszystkich czterech demokratycznych mikropaństw europejskich. Autor podkreślił, że ankieta stanowi wyłącznie dodatkowe narzędzie weryfikacji postawionych we wstępie założeń badawczych, co należy ocenić pozytywnie, gdyż ocena efektywności systemu politycznego przez jego *de facto* kreatorów (tj. w tym przypadku – parlamentarzystów) nie mogłaby być uznana za obiektywną. Uczynienie wspomnianego narzędzia podstawowym, przy niereprezentatywności badania, mogłoby doprowadzić do fałszywych wniosków, stąd opracowanie wniosków zamieszczonych w zakończeniu

pracy w oparciu o analizę źródeł, literatury, prasy uzupełnione jedynie o wyniki badania kwestionariuszowego należy uznać za prawidłowe. Samą konstrukcję kwestionariusza pozwalającą z jednej strony na ocenę poszczególnych elementów systemu politycznego, oraz z drugiej strony na otwartą wypowiedź ankietowanego (pyt. nr 20), należy również ocenić pozytywnie.

Ostatnią z wymienionych we wstępie przez Autora technik badawczych jest technika obserwacji. Autor odbył kwerendy biblioteczne we wszystkich czterech państwach stanowiących przedmiot dysertacji, co należy ocenić pozytywnie przede wszystkim ze względu na bardzo ograniczone zasoby źródłowe w Polsce.

Wielość metod, a także uzupełnienie niejako standardowej dla dysertacji doktorskich techniki analizy źródeł (analizy norm prawnych, innych dokumentów, literatury i prasy) o dwie kolejne należy ocenić pozytywnie, w szczególności wobec stosunkowo ograniczonego zasobu źródeł odnoszących się do podejmowanej przez Autora tematyki.

Struktura pracy

Struktura pracy została oparta na wstępie, sześciu rozdziałach i zakończeniu. Poza wyżej wspomnianymi, Autor uzupełnił pracę o spis tabel i diagramów (s. 575-577) oraz spis skrótów (s. 6-8). We wstępie doktorant wskazał problem suwerenności mikropaństw, przedstawił stan badań nad tymi podmiotami wskazując fundamentalne z punktu widzenia przedmiotu dysertacji opracowania naukowe, a także zarysował m.in. kwestię definiowania efektywności w nauce. Problematyka dotychczasowego stanu badań w nauce została przez Autora potraktowana bardzo szczegółowo: Doktorant wskazał nie tylko instytucje badawcze zajmujące się mikropaństwami (Liechtenstein-Institut w Bendern), ale także wymienił innych autorów zajmujących się problematyką tych podmiotów politycznych. W kolejnych akapitach wstępu Doktorant przedstawił kwestie metodologiczne (cele, tezę, hipotezy i pytania badawcze, techniki badawcze) oraz określił ramy czasowe i terytorialne pracy.

W rozdziałach drugim, trzecim, czwartym i piątym Autor dokonuje stosunkowo szczegółowej analizy warunków efektywności systemów politycznych poszczególnych mikropaństw, kolejno: Andory, Liechtensteinu, Monako i San Marino. Wszystkie 4 rozdziały zostały oparte na niemal identycznym schemacie: ukazaniu uwarunkowań

historycznych, norm politycznych, systemu organów państwowych, systemu partyjnego, organizacji władzy lokalnej, demokracji bezpośredniej, katalogu praw, wolności i obowiązków obywatelskich, polityki społeczno-ekonomicznej oraz polityki zagranicznej (w ramach tego punktu Autor omówił stosunki z sąsiadami oraz z Unią Europejską, a w przypadku Liechtensteinu – z Europejskim Obszarem Gospodarczym, którego Księstwo jest państwem członkowskim). Każdy z czterech rozdziałów kończy podsumowanie.

Przedmiotem ostatniego rozdziału jest poddanie wszystkich czterech systemów politycznych analizie pod kątem ich efektywności. W poszczególnych podrozdziałach Autor dokonuje oceny efektywności każdego z elementów rzeczywistości społeczno-politycznej odnosząc przedstawione w poprzednich czterech rozdziałach warunki efektywności do standardów przedstawionych w rozdziale pierwszym. Autor podejmuje problem hierarchii źródeł prawa, a w odniesieniu do systemu norm politycznych Doktorant przeprowadza analizę aktów prawnych stanowiących fundamenty ustrojów politycznych. Wskazuje również na specyfikę konstrukcji sanmaryńskiego systemu, który nie opiera się wyłącznie na aktach stanowionych przez instytucje polityczne, ale i na zasadach wynikających z prawa zwyczajowego. Doktorant wielokrotnie podkreśla swoją opinię, że system ten tym samym przypomina brytyjski system konstytucyjny (s. 454). Doktorant podejmuje się też analizy zakresu władzy monarchy, który w przypadku Monako i Liechtensteinu wykracza poza standardy europejskie, czego skutkiem w odniesieniu do drugiego z wymienionych były zastrzeżenia Komisji Weneckiej z 2002 roku (s. 467) i podejmuje się analizy implikacji z tego wynikających. Autor dokonuje też analizy prawnego umocowania instytucji demokracji bezpośredniej i ich wykorzystania w praktyce politycznej wskazując wysoki poziom w obu aspektach w odniesieniu do San Marino i Liechtensteinu oraz faktyczny brak takich instytucji w systemie politycznym Monako. Zdaniem Autora brak tych instytucji w ostatnim z państw w sposób znaczący wpływa na obniżanie oceny efektywności tego systemu politycznego. Warto w tym miejscu wskazać, że Autor stoi na stanowisku, że wszystkie cztery państwa charakteryzuje wysoka efektywność ich systemów politycznych, ale spośród nich najniższy poziom efektywności charakteryzuje właśnie system monakijski.

Poza wspomnianymi wyżej problemami, podjęte zostały również analiza efektywności: innych organów państwowych (w tym sądu konstytucyjnego stanowiącego jeden z podstawowych gwarantów stanowienia prawa zgodnego z konstytucją i jego niską efektywność w przypadku systemu politycznego Monako, gdzie faktycznie odgrywa rolę marginalną), systemu partyjnego i partii politycznych, władzy lokalnej, katalogu praw i wolności obywatelskich, polityki społeczno-ekonomicznej i polityki zagranicznej. Autor w ostatnim rozdziale poza szeregiem ciekawych wniosków, przedstawia również wyniki badania za pomocą kwestionariusza. W ramach tego rozdziału na szczególną uwagę zasługuje analiza Autora dotycząca pozycji ustrojowej głowy państwa oraz systemu partyjnego, która została przedstawiona w sposób bardzo pogłębiony.

W zakończeniu Doktorant przedstawił m.in. wyniki badania kwestionariuszowego. Poza oceną tych wyników, Autor odnosi się do przyjętych we wstępie założeń badawczych: potwierdza słuszność przyjętej tezy oraz obie hipotezy, a także udziela odpowiedzi na pytania badawcze. W zakończeniu odnosi się też do przyszłości stosunków mikropaństw z Unią Europejską i ich miejsca w zjednoczonej Europie dając zadość postulatowi prognostycznej funkcji nauki.

Bibliografia

Rozważania Autora, pomimo relatywnie ograniczonej liczby publikacji podejmującej problematykę systemów politycznych mikropaństw europejskich, oparte są na stosunkowo bogatej bibliografii. Składają się nań liczne źródła (w tym akty prawne, przemówienia polityków, orzeczenia organów sądowych, dokumenty wytworzone przez instytucje rządowe, jak i międzynarodowe, raporty, ekspertyzy i dane statystyczne), opracowania (monografie, rozdziały w pracach zbiorowych) oraz artykuły w czasopiśmie naukowych autorstwa polskich i zagranicznych badaczy. Autor posłużył się również źródłami internetowymi, na które składają się zarówno internetowe wydania artykułów prasowych, jak i dane opublikowane na oficjalnych stronach internetowych instytucji politycznych, co w sposób zdecydowany należy ocenić pozytywnie.

Wobec stosunkowo nielicznych pozycji bibliograficznych o charakterze opracowań zwartych, należy docenić próbę uzupełnienia tej luki (jaką jest omawiana

dysertacja), jak i skorzystanie przez Doktoranta z zasobów źródeł internetowych, a także oparcie pracy na materiale empirycznym (kwestionariusz), co w sposób oczywisty stanowi wartość dodaną i uzupełnia w ten sposób lukę w nauce odnoszącą się do mikropaństw europejskich.

Ważniejsze uwagi szczegółowe

1. Bardzo pozytywnie należy ocenić fakt, że Doktorant możliwie precyzyjnie zdefiniował pojęcia, które następnie wykorzystał do realizacji zamierzeń badawczych. Wyraźnie wskazuje zarówno przesłanki wyłączenia Watykanu z przedmiotu rozważań, jak i w jeszcze większym zakresie – niedemokratyczność ustroju tego państwa (s. 30-33). W szczególności pozytywnie należy ocenić refleksje na temat dyskusji, jaka ma miejsce w nauce, co do kryteriów przyjętych dla państwa, które może zostać określone mianem mikropaństwa. Autor podejmuje też próbę obrony stanowiska, że termin „państwa karłowate” nie stanowi pejoratywnego określenia poddanych analizie państw, a które to stanowisko znajduje się, jak się wydaje, w mniejszości opinii wyrażanych w literaturze naukowej.

2. Niewątpliwie dużą zaletą pracy są zamieszczone w niej tabele i diagramy. Wartość pracy podnosi samodzielne opracowanie wszystkich z nich, a także skrupulatne zarysowanie poszczególnych kwestii wraz z elementami specyficznymi (tabela 36). Na szczególne wyróżnienie zasługuje przygotowanie tabel wskazujących: wyniki wyborów parlamentarnych oraz ewolucje systemów partyjnych (tabele 4 i 5), przedmiot kolejnych nowelizacji konstytucji (tabele 10, 11, 12, 13 i 14), a także wyniki przeprowadzonych w Liechtensteinie i San Marino referendów (tabele 18 i 36). Należy docenić nie tylko skrupulatność Autora w ich przygotowaniu, ale i przejrzystość tabel.

3. pewnym mankamentem jest to, że Autor podejmuje się analizy wielu problemów, które nie wpływają przynajmniej bezpośrednio na efektywność systemu politycznego omawianych państw, a stanowią jedynie wyraz zainteresowania Doktoranta rozwiązaniem pewnego problemu badawczego. Takowymi są m.in. szczegółowe przedstawienie:

- perypetii dynastycznych rodów Liechtensteinów (s. 170) i Grimaldich (s. 279 i inne);

- okoliczności afery Sparkasse w międzywojennym Liechtensteinie (s. 217);
- analizy wysokości płaconej daniny (tzw. questii) przez Andorczyków na rzecz panów feudalnych (s. 78);
- przyczyn przyjęcia kolegialnej konstrukcji głowy państwa w dwóch z czterech mikropaństw (Andora, San Marino) (s. 464);
- planów rozbudowy infrastruktury kolejowej w Liechtensteinie (s. 242).

Pominięcie tych rozważań nie zmniejszyłoby wartości dysertacji, a przyczyniłoby się do ograniczenia jej rozmiarów.

Z kolei za bardzo ciekawe z poznawczego punktu widzenia i znajdujące swoje uzasadnienie dla celów określonych przez Doktoranta we wstępie są m.in. rozważania na temat:

- postępowania związanego z opróżnieniem urzędu głowy państwa w Andorze i zabezpieczenia systemu politycznego przed niepowołanym brakiem wykonywania uprawnień głowy państwa przez jednego z współksiążąt (s. 91-93);
- konsekwencji konstrukcji ordynacji wyborczej do andorskiego parlamentu sprzed 1993 roku (s. 97);
- konsekwencji postanowień konwencji monegasko-francuskiej z 1930 roku dla funkcjonowanie Księstwa (s. 297);
- problemu pozostawiania Andorczyków mniejszością we własnym kraju (s. 121);
- procedury zmiany formy rządów Liechtensteinu (s. 190);
- okoliczności wydawania tzw. rozporządzeń nadzwyczajnych przez księcia Liechtensteinu (s. 194-195);
- przymusu wyborczego w Liechtensteinie (s. 198);
- konfliktu Liechtensteinu z Niemcami (s. 251) i Szwajcarią (s. 256);
- problemu sankcjonowania ustaw przez księcia Monako (s. 292);
- ewentualnych konsekwencji integracji Monako z Unią Europejską w aspekcie instytucjonalnym (s. 349).

4. Wielokrotnie Autor wskazuje na pewne błędy lub nieścisłości w zakresie tłumaczeń odpowiednich terminów pojawiające się w literaturze przedmiotu, a nawet faktów, co należy ocenić zdecydowanie pozytywnie (s. 102, 107, 216, 383, 411, 445).

5. W trakcie analizy ocenianej dysertacji, dostrzegłem też pewne niedostatki. Wynikają one przede wszystkim z nieuważnej korekty. Zdarzają „literówki” i powtórzenia. Uwagi te jednak nie wpływają na obniżenie oceny dysertacji.

Konkluzja

Wskazane powyżej wnioski prowadzą do pozytywnej oceny przedstawionej pracy. Autor dysertacji w sposób przekonujący potwierdził zaprezentowaną tezę i udowodnił słuszność postawionych we wstępie hipotez. Dysertacja jest napisana starannie pod względem metodologicznym, a przyjęte metody i techniki badawcze zostały dobrane w sposób prawidłowy. Na szczególne wyróżnienie, wobec znacznych braków w literaturze przedmiotu, zasługują przede wszystkim zastosowane techniki badawcze: kwestionariusz oraz technika obserwacji, które pozwoliły, jak się wydaje, na rozszerzenie wiedzy Doktoranta na temat funkcjonowania systemów politycznych wszystkich czterech mikropaństw. Pozytywnie należy też ocenić stanowiące uzupełnienie pracy tabele i diagramy, które w przejrzysty sposób prezentują dane.

Bardzo pozytywnej oceny dysertacji nie obniżają zgłoszone wcześniej nieliczne uwagi. Jednak mogą one zostać uwzględnione przed ewentualnym jej opublikowaniem, co należy uznać za wskazane z uwagi na walory poznawcze recenzowanego dzieła.

Zważywszy na powyższe stwierdzam, że dysertacja doktorska mgra Marcina Łukaszeńskiego pt. „Efektywność systemów politycznych demokratycznych mikropaństw europejskich na przełomie XX i XXI wieku” jest ważną poznawczo i stanowi oryginalnie rozwiązanie problemu naukowego. Zatem spełnia ona wymogi, określone w art. 13, ust 1. ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. W związku z tym wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie Autora do kolejnego etapu w przewodzie doktorskim.

Lublin, dnia 5 czerwca 2015 r.

